

Mázás kerámiák készítése technikájának ásványtani-geokémiai vonatkozásai habán műtárgyak és leletek példáján

Bajnóczi Bernadett

CSFK Földtani és Geokémiai Intézet, bajnoczi.bernadett@csfk.mta.hu

Bár a hazai múzeumokban számos mázas kerámia műtárgy és régészeti lelet található, a hazai archeometriai kutatás korábban mégis kevés figyelmet fordított a mázas kerámiák készítése technológiájának rekonstruálására. Az ónmázás kerámiák (majolika, fajansz) külön figyelmet érdemelnek, hiszen készítésük Európában hosszú időn keresztül folyt, kutatásukkal több száz év anyaghasználatát és technológiai fejlődéstörténetét rekonstruálhatjuk. Az ónmázás fajansz készítését Svájc és Dél-Németország területéről, valamint Észak-Itáliából vallásuk miatt elűldözött habán (anabaptista, újkeresztény) mesterek hozták meg a 16. század végén Közép-Európában, így Ausztria, Morvaország, a történelmi Magyarország és Erdély területén. Az ónmázás fehérkerámia készítését – párhuzamosan az egyéb, mázas és mázatlan fazekaskerámia készítésével – a 18. század közepéig, a habán közösségek felbomlásáig, elvándorlásáig vagy beolvadásáig folytatták.

A habán kerámiák készítéséről, a fazekasok szakmai fogásairól, a felhasznált nyersanyagokról nem rendelkezünk korabeli (17-18. sz.) írott forrásokkal. Sem a hazai gyűjteményekben őrzött ép habán kerámiatárgyakon, sem a hazai régészeti ásatásokból előkerült töredékeken nem történt modern műszeres technikákat alkalmazó (és publikált) szisztematikus anyagvizsgálat.

A Bolyai Ösztöndíjjal támogatott kutatás célkitűzése a habán, elsősorban ónmázás kerámiák alaptestének és mázájának ásványtani-geokémiai kutatása volt, különös tekintettel a mázban található zárványok (relikt és újonnan képződő fázisok) azonosítására. Az ásványtani és geokémiai eredmények alapján rekonstruálható a fajanszok egykor alkalmazott készítése technikája: az alaptesthez, a mázhoz és a díszítéshez felhasznált alapanyagok, a mázak receptúrája, és a készítés menete (kiégetési fázisok száma, hőfoka, a máz és a díszítések felvitelének módja).

Célul tűztük ki a mázak és kerámiák kutatásához hagyományosan használt vizsgálati módszerek (hordozható röntgen-fluoreszcens (XRF) analízis, polarizációs és katódlumineszcens mikroszkópia, röntgen-pordiffrakciós fázisanalízis, ICP-OES és ICP-MS fő- és nyomelemanalízis, elektronmikroszkopos pásztázó elektronmikroszkopos mikroszöveti és mikrokémiai elemzés) mellett Magyarországon eddig alárendelten használt műszeres technikák alkalmazását. A mázak zárványainak azonosítására-szerkezetvizsgálatára sikeresen alkalmaztuk a Raman-mikrospektroszkópiát, a transzmissziós elektronmikroszkópiát, és a mikro-röntgendiffrakciót.

A kutatás során részben a Magyarországon eddig kevés figyelmet kapott régészeti leletanyagot, részben a jóval ismertebb múzeumi tárgyakat vizsgáltuk. A régészeti leletanyagot a sárospataki külső vár területén előkerült habán edénytöredékek (17. század második fele), a habán kerámiakészítés korai (16. sz. második fele - 17. sz. eleje) időszakát képviselő morva habán kerámiakészítési központokból származó leletek (ónmázás töredékek, mázmaradék és máznyersanyag), és a szobotisti, sárospataki és alvinci habán telepeken előkerült 17. századi leletek (elsősorban ónmázás töredékek) képviselték. A fehérkerámiák mellett kiemelt figyelmet fordítottunk a kékmázás habán kerámiák készítése technikájára, amelyet – többek között – a budai vár ásatásai során előkerült, 17. századi töredékeken tanulmányoztuk.

A kutatómunka kapcsolódott a Magyar Nemzeti Múzeum, az Iparművészeti Múzeum és az MTA CSFK Földtani és Geokémiai Intézet 2010 és 2015 között folytatott konzorciális OTKA pályázatához (K81333, K 81213, K 81201).